

Nr 113

Av herr **Johansson** i Stockholm m. fl., *angående demokratisering av den högre undervisningen och av rekryteringen till statsförvaltningen.*

Det svenska undervisningsväsendet har icke förmått att hålla takten med utvecklingen. Från bottenskolan och upp till den högre undervisningen framkommer ständigt nya påminnelser om att hittills vidtagna åtgärder är otillräckliga, och att ett fortsatt åsidosättande av skolfrågorna kommer att leda till en allvarlig kris.

Riksdagens principbeslut från år 1950 om införandet av den nioåriga enhetsskolan gav en god grundval för skolväsendets utveckling. Samhällets krav på skolan hade sedan länge visat den gamla skolformens otillräcklighet.

Läsåret 1949—1950 påbörjades försöksverksamheten med enhetsskolan. Denna försöksverksamhet pågår ännu! Läsåret 1954—1955 finns det 49 skoldistrikt med 1 500 läraravdelningar, som övergått till enhetsskolan. I jämförelse med att det finns cirka 30 000 läraravdelningar i landets folkskolor är emellertid enhetsskolans roll ännu mycket blygsam.

Hittills gjorda erfarenheter av enhetsskolan är övervägande goda. Den nya skolan har en mera praktiskt inriktad målsättning och kan i större utsträckning än den gamla skolan meddela sådana kunskaper, som är till direkt nytta för elevernas samhälleliga behov.

Tiden är inne, att med helt annan kraft och bestämdhet genomföra övergången till enhetsskolan. För att uppnå detta är det nödvändigt att råda bot för många försummelser — inte minst sådana som skett under de senaste åren — på nära nog alla områden av skolans utbyggnad.

Bristen på skollokaler

Skolöverstyrelsens krav om att få bygga efter behovet påkallat antal skollokaler har år efter år avvisats. Följderna härav är ökad dubbelläsning, olämpliga provisoriska lokaler, för stora klasser och ökade undervisningssvårigheter. Nu saknas 4 500 klassrum i folkskolan och 1 100 i läroverk, realskolor och flickskolor. För kort tid sedan fick Stockholms skolmyndigheter besked om, att deras krav om att bygga för 49 miljoner kronor icke komme att bifallas. Hälften ställdes i utsikt. Sedan dess har byggstopp inträtt för skollokaler, och detta stopp skall inte hävas förrän i mitten på året. Skolöverstyrelsen anser det oundgängligen nödvändigt

att påbörja skolbyggen för 350 miljoner kronor, och motsvarande statliga bidrag måste ovillkorligen beviljas. I annat fall skapas ytterligare svårigheter för enhetsskolans genomförande.

Vikten av enhetsskolans genomförande framgår inte minst av att de nuvarande realskolorna håller på att sprängas. Under 1954 års intagningar måste inte mindre än 40 % av elvaåringarna avvisas, och endast cirka 11 % av årskullen togs in. Den utveckling som pågått de senaste åren och som inneburit att en allt större del av kullarna kunnat tillgodogöra sig realskolorna har därmed brutits. De närmaste åren, som innebär en ytterligare ökning av antalet barn i realskoleåldern, kommer att medföra en ytterligare relativ minskning.

Yrkesutbildningens ordnande hänger intimt samman med enhetsskolans genomförande. De nuvarande förhållandena är minst sagt bristfälliga och långt sämre än i en rad jämförliga länder. Vi ämnar i annat sammanhang återkomma med förslag om de åtgärder som måste vidtagas för att trygga denna synnerligen viktiga del av utbildningsbehovet.

Bristen på lärare

Bristen på lärare karakteriserar också dagens Skolsverige. Stora delar av Norrland har en svår lärarbrist. Krafter för undervisningen på enhetsskolans högstadium saknas. Den planerade lärarhögskolan har givits så blygsam omfattning, att den långt ifrån förmår att fylla behovet. Rekryteringen av akademiskt utbildade lärarkrafter stoppas upp genom att den högre utbildningens behov icke tillgodoses. Vikten av att de högre undervisningsanstalterna bygges ut framgår inte minst av att cirka 7 000 lärarkrafter behövs för utbildningen på högstadiet i enhetsskolan. Ett ökat antal lärare skulle även medverka till att klassernas storlek kunde minskas och därmed undervisningen effektiviseras.

Det ekonomiska underlaget

Intresset för enhetsskolan är stort och positivt. Den halvhjet som hittills präglat åtgärderna för dess genomförande ger reaktionära krafter spelrum för ovederhäftig kritik mot densamma.

Det positiva intresset framgår bland annat av att en rad kommuner har ansökningar om att få övergå till den nioåriga skolan, men tidigare nämnda förhållanden sätter spärr för deras beviljande.

Enhetsskolans genomförande med hittills gällande ekonomiska förutsättningar betyder, att föräldrarnas ekonomi blir hårt pressad. Till och med barnets sextonde år utgår barnbidrag, som emellertid är för lågt tilltagna för att täcka de utgifter som uppstår. Efter det sextonde året kan

förlängt barnbidrag beviljas, men utgifterna för barn i denna ålder täckes än mindre av de nuvarande barnbidragsbeloppen.

Enligt beslut från år 1953 utgår studiebidrag och stipendier till vissa lärjungar. Studiebidragen utgår utan behovsprövning och är avsedda att utjämna skillnaden i studiekostnader mellan barn på skolorten och övriga. För stipendierna har behovsprövningen gjorts så sträng, att en vanlig inkomsttagare icke kan räkna med att stipendium utgår till hans barn. Maximibeloppet, 75 kronor per månad, måste betraktas som provisoriskt, då det icke utgör täckning för elevens utgifter.

Demokratiseringen kommer ingen vart

Grundvalen för en demokratisering av utbildningen är enhetsskolans genomförande. Ju snabbare detta sker — ju snabbare kan det monopol brytas, som hittills rått på den högre utbildningens område.

Den nuvarande gymnasieformen är föråldrad. Hittills har endast trevande försök gjorts att förverkliga den linje som innebär att studentexamen avskaffas och ersättes med avgångsbetyg från ett gymnasium, som står på enhetsskolans grundval.

Demokratiseringen av den högre undervisningen har icke gjort några framsteg under senare år. Allt hittills tillgängligt material pekar på en fortgående försämring. Av studentsociala undersökningens utredning, som omfattar de studenter som under tioårsperioden 1937—1946 inskrevs vid universitet och högskolor, framgår följande. Från socialgrupp 1, som omfattar cirka 6 % av befolkningen, kom 58 % av studenterna. Socialgrupp 2 representerande 37 % av befolkningen svarade för 36 % av studenterna. Majoriteten eller 57 % av befolkningen kunde endast sända 6 % av sina ungdomar till studier vid universitet och högskolor.

År 1952 genomfördes en studentstatistisk undersökning av professor C. E. Quensel på uppdrag av Sveriges förenade studentkårer. Härav framgick, att den enda förändringen gentemot tidigare var "att arbetarsöner och arbetardöttrar är något mindre företrädda nu än tidigare".

De ekonomiska åtgärder, som beslutats för att underlätta studierna vid de högre undervisningsanstalterna, har visat sig högst otillräckliga. Lånemöjligheterna har visserligen ökats, men möjligheterna att erhålla stipendier är ännu obetydliga. För att erhålla ett naturastipendium måste en elev vara obemedlad och försedd med ett studentbetyg, där medelbetyget är AB.

Ett naturastipendium värderas till cirka 6 000 kronor. Studiekostnaderna för läkare beräknas till 32 000 kronor, för jurist och läroverkslärare 22 000 kronor och 18 000 kronor för civilingenjören. Högst tredjedelen av studiekostnaden kan alltså den högt begåvade och medellösa ungdomen

täcka stipendievägen. Det resterande måste antingen lånas eller arbetas in under studietiden. Utsikten att efter avslutade studier ha en studieskuld på 15 000—20 000 kronor avskräcker många unga att fortsätta sina studier.

Många ungdomar från socialgrupp 3 med goda studentbetyg söker sig därför till statens järnvägar, post-, tull- eller televerket, där lön utgår under studietiden. Undersökningar har visat att dessa studenters medelbetyg ligger högre än högskolestudenternas.

Nödvändigheten av att öka antalet stipendier, och inte minst att de höjes till sådant belopp att de täcker de verkliga studiekostnaderna, framgår av dessa förhållanden.

Ekonomiska hinder har länge spärrat vägen till den högre utbildningen. På de senaste åren har ännu ett mäktigt hinder rests, nämligen bristen på lokaler och lärarkrafter för den högre utbildningen.

Försämrad undervisning

Varje år ökar det antal studenter, som inte kan beredas plats på fakulteterna. Inom vissa läroämnen, exempelvis fysik vid Stockholms högskola, avvisades hälften av de kompetenta sökandena. Vid de filosofiska fakulteterna är antalet studenter per lärarkraft i ständig tillväxt. Vid filosofiska fakulteten fanns vid sekelskiftet 16 studenter på en professor, vid mitten av 1930-talet hade siffran fördubblats, år 1952 var den tredubblad och år 1953 fanns det 55 studenter per professor!

Undervisningen försämras och då 1945 års universitetsberedning fastslår, att seminarieövningarna är "den centrala undervisningsformen" för de humanistiska ämnena och anger att antalet elever bör vara 15 per seminarium, så är dagens läge att man exempelvis i litteraturhistoria i Göteborg har nära det femdubbla antalet — eller 74.

De ekonomiska förhållandena och dessa försämrade betingelser för att ge undervisning bär huvudansvaret för att var tredje student vid den filosofiska fakulteten avbryter sina studier utan att avlägga examen.

Sådant är läget i dag. Det kommer att avsevärt förvärras inom några år såvida inte ett kraftingripande göres.

Universitet i Norrland

Från 1948 till år 1953 har antalet elever i gymnasierna ökats med 38 %. Ökningen kommer att bli än större inom de närmaste åren. År 1965 är antalet 20-åringar 59 % högre än nu, och under förutsättning att enhets-skolan genomföres i enlighet med riksdagens principbeslut, får man räkna med att antalet unga, som vill studera vid universitet och högskolor, ligger procentuellt än högre.

F. n. finns 20 000 elever vid universitet och högskolor i vårt land. Det är ett otillräckligt antal. Brist råder på lärare, läkare, tandläkare, ingenjörer, arkitekter o. s. v. och samtidigt avvisas ungdomar som vill lära sig dessa yrken!

Det svenska folket får bära följderna. Folkvandvårdens utbyggnad stoppas upp av bristen på tandläkare. Stora områden av vårt land har otillräckligt med läkare. Enhetsskolans genomförande hindras av lärarbrist.

De nuvarande undervisnings- och lokalresurserna måste fördubblas. En sådan utökning bör ske dels genom utbyggnad av de nuvarande högre undervisningsanstalterna och dels genom inrättandet av ett nytt universitet för Norrland. Skolor för utbildning av tandläkare, ingenjörer och liknande bör förläggas även till andra platser än de som nu har sådana. Dessa ökade resurser är inte minst nödvändiga för att ge bästa möjliga underlag åt den vetenskapliga forskningen.

För att den högre undervisningen skall demokratiseras är det nödvändigt att bygga ut statsstipendierna i sådan omfattning att de får formen av studielön, och att samtidigt undervisnings- och lokalresurser kraftigt utbygges.

Resultatet av utbildningsmonopolen kan slutligen utläsas i undersökningar, om hur de högre tjänstemännen rekryteras. En nyligen företagen undersökning, som omfattar åren 1917—1947 visar, att de högre tjänstemännen i större utsträckning än tidigare kommer från socialgrupp 1. I synnerhet gäller det departementstjänstemännen, där det klart framgår, att överklassens monopol förstärkes. År 1917 kom från socialgrupp 3 2,4 % av dessa tjänstemän, men år 1947 hade andelen sjunkit med mindre än hälften till 1,1 %. I departementen fanns det år 1947 tre (3) tjänstemän som kom från socialgrupp 3. Bjärt belysning får förhållandena av följande: Var tredje tjänsteman inom utrikesdepartementet är av adlig börd. Endast en femhundredel av Sveriges befolkning kan räknas till adeln.

Redan tidigare har påpekats, att grundorsaken till att de högre ämbetena fortfarande rekryteras på samma sätt som för nära hundra år sedan är att den högre utbildningen i allt väsentligt förbehålles dem som kan betala!

En annan viktig orsak är, att den kompetens som fordras för besättandet av en rad ämbeten är av exklusiv formell natur. De bestämmelser, som gäller för tillsättandet av högre tjänstemän, skrevs år 1865. Trots vidtagna förändringar bär de prägeln av ståndssamhällets inställning till hur tjänstemännen bör rekryteras.

För närvarande arbetar den s. k. kompetensutredningen, och denna har

i ett första betänkande föreslagit åtgärder för att förbättra bestämmelserna inom de statliga kommunikationsverken.

Hittills har man främst sysslat med de lägre tjänsterna och där föreslås, att realexamen skall avskaffas som kompetensvillkor för en rad tjänster. I stället skall bestämmelser införas om vilka kunskaper vederbörande skall inneha. Detta är en riktig linje, som konsekvent bör genomföras i utredningens vidare arbete.

Studentexamen bör sålunda avskaffas som kompetensvillkor och ersättas med bestämmelser om de konkreta kunskaper som är erforderliga.

En översyn måste vidare ske på det område, där akademiska examina utgör kompetensvillkor. De nya bestämmelserna måste utformas så, att stor vikt lägges vid den sökandes övriga meriter för att därmed underlätta för befolkningens breda lager att få tillträde till samhällets viktiga poster.

Utredningen har sin viktigaste uppgift kvar och måste snabbt lägga fram förslag i nämnd riktning.

Genomgripande åtgärder måste vidtagas för att den högre undervisningens demokratisering skall bli verklighet. Varje ung människas rättighet att kunna utbilda sig efter håg och anlag måste praktiskt garanteras.

Denna demokratisering kan befordras genom att följande genomföres:

1. Enhetsskolans genomförande forceras.
2. De medel som skolöverstyrelsen anser erforderliga för uppförande av skolbyggnader, inklusive gymnastiksalar, badanläggningar etc., ställes till förfogande.
3. Utbildningen av lärare för enhetsskolans högstadium forceras.
4. Erforderliga resurser ställes till skolöverstyrelsens förfogande för att pedagogiskt och organisatoriskt med framgång kunna leda verksamheten.
5. Barnbidragen höjes, i första hand så att det ursprungliga realvärdet återställes.
6. Läroverks- och gymnasieelever tillförsäkras från fyllda 16 år stipendier, som i erforderliga fall motsvarar inom näringslivet utgående avtalsenliga lärlingslöner.
7. Stipendierna åt studerande vid universitet och högskolor anpassas så, att alla mindre bemedlade, som styrkt sin studielämplighet, kommer i åtnjutande av dem, och att anslagsramen vidgas i överensstämmelse med de för varje år redovisade behoven.
8. Omedelbara åtgärder för slopande respektive omarbetning av gällande bestämmelser rörande examina, kompetens etc. för att möjliggöra rekrytering till statsförvaltningen på demokratiska grunder.

Under hänvisning till ovan anförda hemställes,
att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t hemställer om
skyndsamt utredning jämte förslag om demokratisering av
den högre undervisningen respektive rekryteringen till
statsförvaltningen, med direktiven utformade i huvudsak-
lig överensstämmelse med i motiveringen angivna punkter.

Stockholm i januari 1955

Gustav Johansson

H. Hagberg

K. E. Senander

Helmer Holmberg
